

Творення неосемантизмів або семантична еволюція слів у сучасній французькій мові.

Автором подано тлумачення терміну *неосемантизм*, а також підкреслено, що це поняття тісно пов'язано з проблемою лексико-семантичного варіювання та розвитку семантичної структури слова. У статті розглянуто питання творення неосемантизмів, семантичної еволюції слів на матеріалі французької мови та вказуються особливості функціонування інновацій, створених шляхом семантичної деривації. В результаті семантичної деривації неологізми переходять з класу однозначних слів до класу багатозначних слів. Акцентується увага на тому, що факти переосмислення значень слів, зміна функції, а також внутрішні запозичення є особливим видом новотворів у сучасній французькій мові.

Ключові слова: семантична деривація, семантичний неологізм, неосемантизм, переосмислення значення, конверсія, комбінаторна неологія, внутрішні запозичення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поповнення словникового складу французької мови в перше десятиліття нового сторіччя активно відбувається і за рахунок власних мовних ресурсів завдяки лексико-семантичній деривації. Хоча за допомогою семантичної деривації утворюється чимала кількість інновацій у мові, проте питання вивчення механізмів цього способу складають актуальність і сьогодні.

У мові постійно з'являються нові значення слів. Це свідчить, передусім, про те, що «людина володіє породжуючим механізмом – механізмом семантичної деривації», який забезпечує потребу мовців у нових значеннях [9, с. 13].

Вивчення особливостей неосемантизмів у французькій мові першого десятиліття ХХІ ст. складає велике наукове і практичне зацікавлення, оскільки фіксація нових значень і їхній аналіз уможливають розгляд проблем, пов'язаних зі взаємовідношенням мови і суспільства цього періоду, зі встановленням основних закономірностей семантичного розвитку слів у французькій мові. Семантичні неологізми вирізняються великою своєрідністю в порівнянні з іншими інноваціями. Зміни у внутрішній структурі слова мають кількісні та якісні характеристики, можуть змінювати статус однозначних і багатозначних лексичних одиниць, диференціювати лексико-семантичні варіанти за їхніми функціональними, стилістичними, морфологічними характеристиками, обумовлювати зміни в парадигматичних і синтагматичних зв'язках слова за окремими лексико-семантичними варіантами.

Об'єктом дослідження стали лексичні одиниці французької мови, семантична структура яких характеризується появою нового значення в перше десятиліття ХХІ ст. Мовний матеріал почерпнуто зі словника неологізмів французької мови з наступним аналізом словникових дефініцій, а також виявлений шляхом власних мовних спостережень. В цій статті ми розглядаємо семантичну деривацію як один зі способів утворення неологізмів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Продуктивність семантичної деривації викликає зацікавлення сучасних лінгвістів, які часто-густо розглядають її як механізм розвитку полісемії [5; 10]. Семантична деривація постає як окремий випадок лексичної деривації, яка «відрізняється від словотворення тільки тим, що не вимагає формальних показників» [10, с. 22]. Багатьма лінгвістами відзначається також вдалий вибір цього терміну. На думку Г. А. Залізняка, «термін “семантична деривація” видається вдалим, зокрема, тому, що він вказує на похідність, не уточнюючи її природи – в тому смислі, що його в рівній мірі застосовують і до синхронії, і до діахронії» [5, с. 393].

Ще декілька років тому французи не вживали у нових значеннях слова: *garage* (*musique house appréciée à New York, qui doit son nom au club Paradise Garage*), *compilation* (*disque qui peut rassembler plusieurs artistes autour d'un thème ou d'un courant musical*), *pirate informatique* (*hacker*), *souris et mulot* (*d'ordinateur*), *renseigner* (*compléter un formulaire*) тощо [25]. Зараз вони є зрозумілими для широкого кола мовців та прийняті соціумом. Семантична деривація уможливує створення нових слів, а точніше, в цьому випадку – нові значення з допомогою відомих раніше слів, не

вдаючись до створення нової форми чи до запозичень. Це, певним чином, своєрідний лінгвістичний «recyclage» («повторна обробка»).

Потрібно зазначити, що семантичні неологізми розуміються неоднозначно в сучасній лінгвістиці. Як оцінювати нові значення відомих слів, чи є правомірним називати неологізмами слова: *une icône* (*symbole graphique affiché sur l'écran*), *la Toile* (*réseau Internet, le Web*), *une économie parallèle* (*qui existe, s'exerce en même temps qu'autre chose, mais en dehors d'un cadre légal ou officiel*)? До сих пір не існує єдиного терміну для позначення такого різновиду неологізму, як новий лексико-семантичний варіант. Разом із терміном «семантичний неологізм» [8; 11; 13;] у лінгвістичних роботах для позначення того ж поняття використовуються терміни «неосема» [3], «неоваріант» [12], «семантична інновація» [16]. У монографії Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» вказується, що термін *неосемантизм* у лексикологічній традиції східнослов'янських мов ще не усталився. Дослідники динамічних процесів у лексиконі нове значення наявного слова, наслідок його семантичної деривації виділяють як різновид неологізма [7, с. 27–29]. Науковці виокремлюють «два типи неосемантизмів: 1) різновид новотвору в системі української мови, наслідок семантичного словотворення в межах уже відомої одиниці або наявної в мові формальної структури і 2) різновид неозапозичення-значення в межах наявної в лексиконі одиниці з іншим значенням» [7, с. 38]. У нашій статті пропонуємо використовувати терміни «неосемантизм» і «семантичний неологізм» як синоніми. Під *семантичним неологізмом* (*неосемантизмом*) ми розуміємо *новий лексико-семантичний варіант* відомої раніше лексичної одиниці, що знаходиться у відношеннях семантичного зв'язку з іншим(и) лексико-семантичним варіантом цього слова. Загалом, поняття неосемантизму тісно пов'язано з проблемою лексико-семантичного варіювання та розвитку семантичної структури слова. Зміни в семантичній структурі слова є результатом протиріччя між потребою номінації та чинним лексичним потенціалом, між новими досягненнями в процесі пізнання й обмеженістю лексичної системи.

Більшість французьких лінгвістів [17; 21; 22; 23; 24] виокремлюють *семантичні неологізми* в окрему категорію. Цікавою, на наш погляд, є думка Л. Жільбера, який називає *семантичною неологією* будь-яку зміну значення, що відбувається в одному з трьох означуваних аспектів лексеми без будь-якої зміни позначуваного (зміни його форми), і виокремлює три форми семантичної неології: 1) зміна групи сем, які відносяться до однієї лексеми шляхом метафори, метонімії, порівняння тощо; 2) конверсія (модель «*belle > les belles*») спричиняє семантичну зміну, тобто несе дещо більше, ніж перехід з однієї граматичної категорії до іншої); 3) соціологічна форма семантичної неології: переміщення слів з однієї сфери вжитку в іншу [18, с. 21–23].

Про соціологічну форму семантичної неології говорять і вітчизняні лінгвісти. У вивченні нових слів в літературній мові потрібно враховувати, що зміна і оновлення її складу пов'язані з переміщенням слів з однієї сфери вжитку в іншу. У цьому проявляється постійна взаємодія між літературною мовою і діалектами, просторіччям, професійними мовами, підмовами тощо. Тому об'єктивним є наявність у літературній мові нових для неї, але відомих раніше в інших її сферах слів, що визначають як *відносні неологізми*. Ураховуючи інший критерій характеристики таких інновацій у літературній мові – джерело походження, – такі інновації називають *внутрішніми запозиченнями* [1, с. 45; 4, с. 78]. Деякі лінгвісти, наприклад Є. В. Розен, називають такі слова в складі літературної мови «стилістичними неологізмами» [13].

Прикладом внутрішніх запозичень у французькій мові можуть уважатися, наприклад, арготизми, утворені шляхом перестановки звуків та складів і, що отримали в сукупності назву «верлан». Велика кількість із них мають широке розповсюдження сьогодні і знайшли відображення в словниках: *meuf* (*femme*), *ricain/cainri* (*américain*), *truc* (*keutru*), *céfran* (*français*), *keuf* (*flic*), *ouf* (*fou*).

Виокремлення *конверсії* як однієї з форм семантичної неології, на наш погляд, не є зовсім точним. Зачислення конверсії до словотвірних або семантичних способів поповнення словникового складу мови є предметом дискусій до сих пір. Цьому питанню присвячені спеціальні праці [6]. Більшість вітчизняних лінгвістів відносять конверсію до словотвірних способів. «Конверсія – це морфолого-синтаксичний спосіб словотворення, за допомогою якого слово переходить з однієї частини мови в іншу ... шляхом зміни синтаксичної функції та морфологічної парадигми» [15, с. 101]. Ведучи мову про семантику *конверсивів*, І. О. Цибова відзначає, що семантично вихідні та конвертовані слова можуть бути більш чи менш тісно взаємозв'язаними. У деяких випадках визначити

лексичне значення конвертованого слова не складає труднощів. Проте в більшості випадків (мова йде про субстантивациі якісних прикметників) конвертовані слова є багатозначними.

Незважаючи на те, що в процесах конверсії не відбуваються зовнішні зміни в морфологічній будові слова, слід визнати, що сам факт зміни частини мови твірного слова не дає змогу зарахувати конверсію до семантичних процесів. Відмінність словотвірних способів від семантичних полягає в тому, що при семантичних способах не відбувається жодних змін у морфологічній будові слова. Проте семантичний аналіз конверсійних новотворів показує, що деякі одиниці утворені за участі семантичних процесів, тобто в таких випадках моделі семантичної еволюції (метафора, метонімія, звуження та зрушення смислу) використовуються разом зі словотвірними засобами. Н. М. Клейменова відзначає, що конверсиви особливо піддаються процесу метафоризації. Наприклад: *gratter* (шкратати, дряпати) > *la gratte* (гітара). Деяка кількість конверсивів утворена за участі метонімії: *une grolle* (черевик, туфля) > *groller* (дати копняка) [6, с. 17].

Враховуючи вищесказане та поділяючи думку французьких лінгвістів Ж. Прюво, Ж. Ф. Сабле-роля [20, с. 118], а також І. В. Скуратова [14, с. 113], ми вважаємо доцільним та правомірним виокремлення *семантичної групи неологізмів*, яка містить: 1) зміну функції (конверсія і синтаксична/лексична сполучуваність); 2) переосмислення значення (метафора, метонімія та інші стилістичні засоби).

Деякі дослідники відносять до семантичних неологізмів різного виду запозичення. О. В. Волостних у своїй роботі відзначає, що «семантичні рекламні неологізми, як показало дослідження, презентовані, головню, запозиченнями з різних мов». Як приклад наводяться такі слова, як: *club, schorl, flanelle, pull-over, cellophane, star, catch* [2, с. 56]. На наш погляд, в рамках даної групи є можливим вивчення лише так званих «внутрішніх запозичень». Запозичення з інших мов складають окрему групу і повинні розглядатися з інших позицій. Звичайно, ми також ведемо мову про запозичення, аналізуючи семантичну еволюцію слів, коли слово ввійшло до мови та усталилось в ній десятки років тому в одному значенні, а на сучасному етапі воно набуло нового значення. Наприклад, англійське слово *icon* ввійшло у вжиток французької мови в 1970 р. як *un icône* зі значенням «*Signe qui ressemble à ce qu'il désigne, à son référent (didact.)*» – знак, символ; в 90-х рр. воно набуло нового значення – ярлик (*une icône: symbole graphique affiché sur un écran d'ordinateur, qui représente et permet d'activer une fonction du logiciel (inform.)*). У новому значенні даний іменник, згідно до офіційної рекомендації, вживається як іменник жіночого роду [25].

Таким чином, ми пропонуємо віднести до семантичної групи неологізмів і внутрішні запозичення.

Переосмислення значення – це результат чистої семантичної деривації, який володіє високою мірою продуктивності в сучасній мові. У роботах різних авторів (різних напрямів) основні види семантичної деривації виокремлюють практично в незмінному складі: метафора, метонімія, розширення та звуження значення. Семантична еволюція слів відбувається століттями: деякі слова виходять з ужитку, а деякі – входять до мови з новим значенням. Так, простежимо за розвитком значень слова *casserole* (f), яке в сучасній французькій мові вживається в значенні «*affaire compromettante*». Говорячи про політику, вживають: *il a une casserole/il n'a pas de casserole*. В етимологічному плані слово походить від старофранцузького *casse, poêle* і на сучасному етапі має такі значення в словнику Le Petit Larousse 2009: 1. Ustensile de cuisine cylindrique à fond plat et à manche qui sert à cuire des aliments. Belgique. *Casserole à pression: autocuiseur*. Familier. *Passer à la casserole: être tué; subir une épreuve pénible*. 2. Familier. Son, voix, instrument de musique discordants, peu mélodieux. *Chanter comme une casserole*. 3. Familier. Événement, action dont les conséquences négatives nuisent à la réputation de quelqu'un. *Traîner une casserole*. У словнику Le Petit Robert 2009 подається ще одне значення: 4. Astron. *La Grande Casserole: la Grande Ourse. Constellation de la Casserole*.

Зміну функції, зокрема конверсію і лексичну/синтаксичну сполучуваність, варто розглядати як семантичну еволюцію мови, оскільки необхідно враховувати не тільки граматичні і синтаксичні зміни, але й зміни значення слів. Зазначимо, що сьогодні у французькій мові функціонує велика кількість конверсивів. Під впливом реклами і для спрощення висловлювання мовці вживають прикметник замість прислівника. Ця тенденція, що є некоректною з граматичної точки зору, широко розповсюджена в сучасній розмовній мові: *Ça s'ouvre facile. (facilement); Il faut vivre jeune. (à la manière des jeunes)*. Ці форми побудовані за одним взірцем: *sentir bon, voler bas, chanter faux, coûter cher, parler fort, voir clair* [19, с. 173].

Нова лексична/синтаксична сполучуваність слів може бути розглянута в межах комбінаторної неології. Термін «комбінаторна неологія», суть якої полягає в зміні синтаксичної конструкції, уперше зустрічаємо в роботі І. В. Скуратова [14, с. 117]. Питання про неологізми з можливостями сполучуваності є одним із найдискусійніших у французькій неології. Як розглядати пасивні конструкції дієслів *se rappeler de*, *pallier à*; перехідну конструкцію дієслів *pâmer*, *ironiser*; абсолютні конструкції дієслів, які зазвичай мають доповнення *il craint*, *je calme*? Так, у «Французькому тлумачному словнику» під заголовком «зрушення значення» ми зустрічаємо приклади абсолютних конструкцій дієслів, які зазвичай мають доповнення: *Il assure, le nouveau prof! (il est très intelligent, il se montre à la hauteur de sa tâche)*. І навпаки: *Il craint. (il n'est pas du tout compétent)*. *Ça craint! (c'est très désagréable, fâcheux)*. У примітці автори звертають увагу на зміну конструкції: зазвичай ми вживаємо дієслова *assurer* та *craindre* із прямим додатком [19, с. 172]. Такі конструкції знайшли своє місце в мові, є зафіксовані в словниках і повинні вивчатися, насамперед, із семантичної точки зору. Проте пасивні конструкції дієслів *se rappeler de quelque chose*, *pallier à* вважаються неправильними: «*On pallie généralement au manque de matériel par des hommes*» (А. Камю); «*Je prétends qu'en écrivant je me rappelle de toi, je ne commets un crime que si l'on postule que le langage s'est pétrifié il y a un siècle ou deux*» (Ж. Лаурент) [25]. Конструкція *se rappeler de* визнається французькими граматистами помилковою, за винятком її вживання з особовими займенниками – доповненнями, що позначають людину: «*tu te rappelles de moi?*» [25].

Висновки. Таким чином, нові слова, утворені шляхом семантичної еволюції та ті, що усталилися у словниковому складі французької мови, не знаходять повного відображення в сучасній французькій лексикографії. Стосовно причин розширення значень, то вони є різними. У семантиці слів знаходять відображення зміни у суспільному житті та суспільній практиці, слова пристосовуються до нових потреб комунікації. Безумовне зацікавлення викликає той факт, що більшість лексичних одиниць, семантична структура яких характеризується появою нового гіперонімічного значення, мають у французькій мові статус неологізмів. Вони функціонують як найменування нових комунікативно значимих реалій і характеризуються високою вживаністю. Отже, у результаті семантичної деривації неологізми переходять із класу однозначних слів в клас багатозначних слів, їхня внутрішня структура характеризується дісемією. Згідно зі статистичними підрахунками, близько 12 % семантичних неологізмів французької мови першого десятиліття ХХІ ст. сформувалися унаслідок розширення вже існуючого значення слова. Доходимо висновку про те, що семантична деривація може виступати як особливий вид інновацій в сучасній французькій мові. Фактологічний матеріал, що відображає розвиток словникового складу французької мови на початку ХХІ ст., свідчить про активізацію процесів розвитку семантичної структури слів, процесів семантичного оновлення в сучасній французькій мові.

Перспективи подальшого дослідження. Потрібно зазначити, що неосемантизми залишаються актуальними, проте доволі неоднозначно протрактовуваними явищами не лише у французькій, але й в українській лексикографії. Подальші розвідки в цьому напрямі представлятимуть науковий інтерес для наступних публікацій.

Джерела та література

1. Алаторцева С. И. Проблемы неологии и русской неографии : дис. ... д-ра филол. наук / С. И. Алаторцева. – СПб., 1998. – 317 с.
2. Волостных А. В. Функции неологизмов в рекламном тексте: на материале русского и французского языков : дис. ... канд. филол. наук / А. В. Волостных. – Тамбов, 2005. – 135 с.
3. Волошин Ю. К. Новообразования и собственно неологизмы современного английского (опыт дифференциации новых слов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Ю. К. Волошин. – М., 1971. – 16 с.
4. Гацалова Л. Б. Неология как наука в общей парадигме современного языкознания: на материале русского и осетинского языков : дис. ... д-ра филол. наук / Л. Б. Гацалова. – Нальчик, 2005. – 521 с.
5. Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы её представления : дис. ... д-ра филол. наук / А. А. Зализняк. – М., 2002. – 461 с.
6. Клейменова Н. М. Роль конверсии как способа словообразования в современном французском языке (на материале неологизмов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н. М. Клейменова. – М., 2003. – 24 с.
7. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі [монографія] / Н. Ф. Клименко, С. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : lib.movahistory.org.ua/Dynamiczni_proceny.pdf.

8. Курасова Е. В. Семантические неологизмы общественно-политической сферы в русском языке новейшего периода (второе издание). Дис. ... канд. филол. наук / Е. В. Курасова. – Воронеж, 2006. – 22 с.
9. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы семантической деривации : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Г. И. Кустова. – М., 2001. – 62 с.
10. Лисицына И. В. Звукообозначения в аспекте семантической деривации : на материале глаголов французского языка : дис. ... канд. филол. наук / И. В. Лисицына. – Воронеж, 2006. – 142 с.
11. Никитченко Н. С. Способы образования новых значений, отличные от семантической деривации / Н. С. Никитченко // Лингвистические исследования. – Ч. 2. – М., 1984. – С. 147–155.
12. Ольшанский И. Г. Лексическая полисемия в современном немецком языке (системные, коммуникативные и лексикографические аспекты) : дис. ... д-ра филол. наук / И. Г. Ольшанский. – М., 1991. – 526 с.
13. Розен Е. В. Новые слова и устойчивые словосочетания в немецком языке / Е. В. Розен. – М. : Просвещение, 1991. – 190 с.
14. Скуратов И. В. Типологическая характеристика неологизмов в современном разговорном и деловом французском языке: лингвистический и социолингвистический аспекты : [Монография] / И. В. Скуратов. – М. : МГОУ, 2006. – 273 с.
15. Цыбова И. А. Словообразование в современном французском языке / И. А. Цыбова. – М. : Московский Лицей, 1996. – 128 с.
16. Шайхутдинова Х. А. Языковые механизмы семантических инновационных процессов : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Х. А. Шайхутдинова. – Тверь, 2005. – 23 с.
17. Dubuc R. Manuel pratique de terminologie / R. Dubuc. – Brossard (Québec), Linguatex, 1992. – 144 p.
18. Gilbert L. Théorie du néologisme / L. Gilbert. // Cahiers de l'Association internationale des études françaises. – Volume 25. – № 1. – 1973. – P. 9–29.
19. Larger N., Mimran R. Vocabulaire expliqué du français / N. Larger, R. Mimran. – CLE International, 2004. – 287 p.
20. Pruvost J. Les néologismes, Ques sais-je? / J. Pruvost, J.-F. Sablayrolles. – PUF, 2003.
21. Rey A. Dictionnaire et néologie / A. Rey // Actes du Colloque Terminologie et technologies nouvelles. – Paris, 1988. – P. 279–289.
22. Roche S. CENIT: système de détection semi-automatique des néologismes / S. Roche, L. Bowker // Terminologie nouvelle. – № 20. – 1999. – P. 12–16.
23. Rondeau G. Problèmes et méthodes de la néologie terminologique (néonymie) / G. Rondeau // Infoterm Series 6. – Vienne, 1981. – P. 161–176.
24. Sablayrolles J.-F. L'innovation lexicale / J.-F. Sablayrolles // Actes du colloque de Limoges, février 2001, collection Lexica mots et dictionnaires. – Champion, 2003. – P. 279–295.
25. Le nouveau Petit Robert 2009. Dictionnaire multimédia. CD Rom (MAC/PC).
26. Le Petit Larousse 2009. Dictionnaire multimédia. CD Rom (MAC/PC).

Косович Ольга. Создание неосемантизмов или семантическая эволюция слов в современном французском языке. Автором предлагается определение термина *неосемантизм*, а также подчеркивается тот факт, что данное понятие тесно связано с проблемой лексико-семантического варьирования и развития семантической структуры слова. В статье рассматриваются вопросы создания неосемантизмов, семантической эволюции слов на материале французского языка и указываются особенности функционирования новообразований, созданных путем семантической деривации. В результате семантической деривации неологизмы переходят из класса однозначных слов в класс многозначных слов. Акцентируется внимание на том, что факты переосмысления значений слов, изменение функции, а также внутренние заимствования являются особым видом новообразований в современном французском языке.

Ключевые слова: семантическая деривация, семантический неологизм, переосмысление значения, конверсия, комбинаторная неология, внутренние заимствования.

Kosovych Olga. Neosemantisms Creation or Words' Semantic Evolution in Modern French language. Definition of notion *neosemantism* is suggested by author, and the following fact is emphasized: the notion of neosemantism is closely related to problem of lexical and semantic variation and development of word semantic structure. Questions of neosemantisms' creation, words semantic evolution on materials of French language are considered in the article, peculiarities of innovation functioning that are created by semantic derivation way are indicated. As a result of semantic derivation neologisms move from category of monosemantic words to polysemantic ones. The attention is focused on the following: the facts of semantic change, change of function and internal borrowings are the special source of innovations in modern French language.

Key words: semantic derivation, semantic neologism, semantic change, conversion, combinative neology, internal borrowings.

Стаття надійшла до редколегії
12.03.2013 р.